

Následky obranného jednání ve sféře třetí osoby – nutná obrana, nebo krajní nouze?

Hranice mezi krajní nouzí a nutnou obranou je v české trestněprávní literatuře i judikatuře stanovena poměrně jasně. Výjimku představují následky obranného jednání ve sféře třetí osoby, laicky „zasažení náhodného kolemjdoucího“. V následujícím článku kriticky hodnotím dosavadní doktrinní závěry k této problematice a podrobně rozvádím, proč je namístě aplikovat ustanovení o nutné obraně.

Mgr. Tomáš Gawron, LL.M.,
působí jako advokát v Praze.

Pod spisovou značkou 4828/2020/VOP se skrývá rozhodnutí veřejného ochránce práv týkající se oblasti nutné obrany, kterou doposud česká judikatura neřešila. Z popisu skutkových okolností vyplývá následující: muž ze svého obydlí vykazoval ženu, která neoprávněně vstoupila do prostor vstupní chodby při přebírání dětí. Ta se uvedenému jednání vzpouela, přičemž mimo jiné bránila zavření vstupních dveří vložení nohy mezi rám a dveře. Muž následně užil pepřový sprej, přičemž účinnou látkou byly zasaženy i děti nacházející se na chodbě za ženou. **Věc byla posouzena jako nutná obrana.** Veřejný ochránce práv shledal, že závěry příslušných orgánů nejsou správné. Přitakal závěru ohledně jednání v nutné obraně ve vztahu k ženě, avšak **ve vztahu k dětem měl být dle ombudsmana aplikován standard krajní nouze.** Odkázal přitom na komentář prof. Pavla Šámala z r. 2012 (viz níže).

Širší souvislosti

Loni vešel v účinnost zákon č. 14/2021 Sb., o nakládání se zbraněmi v některých případech ovlivňujících vnitřní pořádek nebo bezpečnost České republiky, v jehož rámci se nyní postupně zavádějí systémy střelecké přípravy civilistů „pro potřeby zajišťování vnitřního pořádku nebo bezpečnosti České republiky“.¹ Státem akreditované a podporované programy střelecké přípravy se skládají z několika úrovní. Zatímco základní úroveň se soustředí na užití zbraní při obecných situacích krajní nouze a nutné obrany, již druhá úroveň

směřuje „na praktické postupy při napadení snadno zranitelného cíle nebo útoku aktivního útočníka“.^{2,3}

Formalizovaný a státem posvěcený systém střelecké přípravy byl přijat v návaznosti na vlnu teroristických útoků v Evropě. V souvislosti s ní řada bezpečnostních expertů volala po tom, aby český stát lépe využil existující zbraňovou legislativu, resp. aby se ozbrojení civilisté aktivně podíleli na zajištění bezpečnosti.⁴ Uvedený přístup souvisí s poznáním, že pro snížení počtu obětí masových vražd je naprosto zásadní rychlost zásahu proti útočníkovi. Bez ohledu na to, zda zasahuje policista, nebo ozbrojený civilista. **Zatímco dřívější taktické postupy byly zaměřeny na „bezchybnost“, projevující se především čekáním na příjezd zásahové jednotky, nyní je upřednostňována rychlost.** Jejím prostřednictvím je cíleno na omezení času, po který pachatel může vyhledávat a zasahovat další oběti.

Stát tedy zavádí programy výcviku občanů k pomoci v nutné obraně, a to za nejvyhraněnějších myslitelných okolností. Ombudsmanova aplikace okolností vylučujících protiprávnost na problematiku zásahu nezúčastněných osob se jeví být v protikladu se současnými taktickými postupy. Stát nemůže na jednu stranu vést své občany k dovednostem pomoci v nutné obraně, ale současně nad nimi držet Damoklův meč, pokud by tyto dovednosti měli přenést do praxe.

Vedle toho se nabízí také další otázka: **pokud by na zasažení třetí osoby civilistou nemohla být aplikována úprava nutné obrany, proč by se stejný standard neměl uplatnit na obdobnou situaci při oprávněném užití zbraní policistou dle § 32 zákona č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku (dále „tr. zákoník“), resp. § 56 zák. č. 273/2008 Sb., o Policii ČR?** Lze vůbec zavádět taktické postupy zaměřené na rychlost zásahu, pokud i při veškeré obezřetnosti zasahujícího, ať už policisty, či civilisty, nelze vyloučit trestněprávní odpovědnost za zásah do práv třetí osoby?

Nejvyšší soud SSR a útek před útočníky vedoucí k rozbití okna

Komentář, na nějž odkazuje veřejný ochránce práv, konstatuje: „*Jsou-li při nutné obraně zasaženy zájmy třetích osob, je k beztrestnosti obránce nutné, aby zároveň ohledně těchto třetích osob, které nejsou útočníky, byly splněny podmínky ve smyslu § 28 o krajní nouzi.*“⁵ Přitom pouze obecně odkazuje na část komentáře věnovanou krajní nouzi. Zde lze ve výčtu judikatury nalézt odkaz⁶ na rozhodnu-

1 § 4 odst. 1 zák. č. 14/2021 Sb.

2 § 4 odst. 1 písm. c) nařízení vlády č. 255/2021 Sb.

3 Zák. č. 14/2021 Sb. předpokládá vydání prováděcích předpisů a zavedení výcvikových programů zainteresovaných civilistů také pro oblast obrany. Zákonná úprava byla v tomto směru inspirována především Finskem. Ministerstvo obrany, na rozdíl od Ministerstva vnitra, ale v tomto svém úkolu velmi citelně selhává.

4 Viz např. J. Gazdík: Šéf URNA: Nemůžeme být všude. Lidé nejsou ovce, mají mít možnost bránit se střelnou zbraní, 14. 6. 2016, aktualne.cz.

5 P. Šámal a kol.: Trestní zákoník I, § 1 až 139, Komentář, 2. vydání, C. H. Beck, Praha 2012, str. 334.

6 Tamtéž, str. 396.

tí Nejvyššího soudu Slovenské socialistické republiky⁷ sp. zn. 7 Tz 9/87, publikované ve sbírce pod R 9/1988.

V osmém vydání učebnice prof. Šámala (2016) je pak rozvedeno: „*Jestliže při odvrácení útoku jsou postiženy i zájmy třetích osob (např. výstřel proti útočnickovi zraní i náhodného kolemjdoucího), je vyloučení odpovědnosti možné pouze za podmínek krajní nouze (srov. č. 9/88 Sb. rozh. tr.)*“⁸

Právní věta tohoto rozhodnutí zní následovně: „*Nebezpečnost, které občan odvracia v krajnej núdzi, môže spočívať aj v útoku človeka. V takom prípade ide o krajnú núdzu, a nie o nutnú obranu vtedy, ak konaním inak trestným je spôsobená škoda inému než útočnickovi*.“ Již na první pohled se jeví závěry citované literatury zcela zjevně nepřiměřené zdrojovému rozhodnutí. Tento závěr pak podtrhují skutkové okolnosti, za kterých soud uvedenou právní větu vynesl.

Dne 1. července 1986 kolem 8. hodiny večerní naháněli čtyři útočníci svou oběť ulicemi Rožňavy. Zcela zjevným úmyslem bylo naháněného chytit a zmlátit. „*Boli sme rozhodnutí, že v ten večer ho zbijeme*“, uvedl v rámci řízení proti naháněnému jeden z útočnicků. Napadený se snažil nejprve zachránit útekem, a když jej jeden z útočnicků dobíhal, rozbil skleněné výplně vchodových dveří školy a při snaze vyšplhat na střechu shodil a rozbil několik květináčů.

Z napadeného se stal obžalovaný a z obžalovaného odsouzený za přečin proti majetku v socialistickém vlastnictví. Nejvyšší soud Slovenské socialistické republiky rozhodnutí zrušil. Přitom konstatoval, že uvedené jednání mohlo naplňovat znaky krajní nouze, a to v závislosti na zjištěních, která u nalézacího soudu vyplynou po doplnění dokazování ohledně přesného skutkového děje ve chvíli pádu květináčů.

Nejvyšší soud tedy posuzoval velmi konkrétní situaci, při níž jednání obžalovaného nesměřovalo ani proti útočnickovi, ani k odvrácení útoku samotného. Obžalovaný se snažil útoku vyhnout únikem, přičemž jednáním mířeným proti majetku třetí osoby způsobil škodu na tomto majetku.

V rámci citované věty „*nebezpečnost, které občan odvracia v krajnej núdzi, môže spočívať aj v útoku človeka*“ obránce **tedy neodvracel útok** ve smyslu § 29 tr. zákoníku (resp. § 13 zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon, dále „tr. zákon“), nýbrž **odvracel nebezpečí z útoku plynoucí** ve smyslu § 28 tr. zákoníku (resp. § 14 tr. zákona).

Naopak výstřel proti útočnickovi zcela jednoznačně představuje jednání odvracející útok, byť by způsobil následky ve sféře třetí osoby.

Rozhodnutí R 9/1988 by bylo možné aplikovat, pokud by v rámci útoku před útokem poštvaného psa obránce postřelil třetí osobu do nohy, a ta by zůstala psovi na pospas. Tedy nešlo by o čin k odvrácení útoku, nýbrž k odvrácení nebezpečí z útoku plynoucího. Z tohoto rozhodnutí nelze dovzdat závěry ve vztahu k situaci řešené veřejným obhájcem práv, neboť užitím pepřového spreje byl přímo odvrácen útok na domovní svobodu a svobodu rozhodování obránce.

Obecné doktrinální závěry k této problematice

Rozhodnutí R 9/1988 není v pozdějších rozhodnutích citováno. Není mi známo, že by obdobnou situaci soudy řešily. Jak se k tomu tedy staví doktrinální literatura?

Teze publikací prof. Šámala jsem citoval výše. Kromě odkazu na rozhodnutí R 9/1988 žádné další vysvětlení neobsahují, přestože uváděné teze z onoho rozhodnutí neplynou.

Komentář doc. Vantucha⁹ a stejně tak i „*Systém českého trestního práva*“ prof. Solnaře, resp. prof. Fenyka,¹⁰ konstatují, že **nutná obrana směřuje, resp. musí směřovat, proti útočnickovi**. Možné následky jednání směřovaného proti útočnickovi ve sféře třetí osoby zde hodnoceny nejsou.

„*Průvodce*“ prof. Fenyka,¹¹ komentář JUDr. Draštíka¹² a slovenský komentář prof. Čentěše¹³ obdobné závěry neobsahují, pouze ve výčtu judikatury uvádějí právní větu R 9/1988.

„*Kurs*“¹⁴ a učebnice¹⁵ prof. Kratochvíla suše konstatují, že „*nutnou obranu je třeba zaměřit proti útočnickovi – předmět nutné obrany. Nutné zásahy do práv třetích osob obráncem je třeba dovolit jen za podmínek krajní nouze*.“ Tento závěr opět není blíže vysvětlen, na R 9/1988 autor neodkazuje. V další části je považováno za problematické užití třetích osob jako živých nástrojů, v jejichž případě by naopak možnost jednání v nutné obraně měla být zachována.

Komentář doc. Ščerby uvádí, že „*vyplývá ze samotné podstaty obrany a spočívá v tom, že musí být namířena vůči útočnickovi, tzn. že jednáním v nutné obraně musí být zasahováno pouze do zájmů útočnicka, a nikoli do zájmů třetí osoby*“ (ztučení doplněno).¹⁶ **Již zde se projevuje první evidentní problém: míření obrany proti útočnickovi a následky ve sféře třetí osoby nemusí nutně představovat stejnou množinu případů, resp. jedno nepředstavuje podmnožinu druhého.** Ostatně k tomu směřují také citované teze učebnice prof. Šámala – **výstřel může být veden proti útočnickovi, ale následek se i tak může projevit ve sféře třetí osoby.**

Komentář doc. Ščerby se problematice věnuje dále podrobněji, když jako příklady uvádí vydání peněz pracovnící pošty lupiči či užití třetí osoby jako živého štítu.¹⁷ Jednání poštačky odpovídá situaci v R 9/1988. Vydáním peněz neodvrací útok (spíše participuje na jeho dokončení), odvrací pouze nebezpečí pro ni z útoku plynoucí. Na užití třetí osoby jako živého štítu už R 9/1988 automaticky aplikovat nelze (ostatně tento odkaz v komentáři doc. Ščerba ani nečiní).

7 Nejvyšší soud SSR poprvé zasedl teprve v roce 1971, přesto jeho judikatorní činnost ve vztahu k interpretaci mezi nutné obrany byla po dobu společného státu od samého počátku naprosto mimořádná a takřka nenahraditelná. Viz také NS SSR 1 To 18/75 (R 25/1976 tr.), 5 Tz 143/79 (R 41/1980 tr.), 3 To 2/81 (R 19/1982 tr.) co se týče legální intenzity obranného jednání.

8 P. Šámala a kol.: Trestní právo hmotné, 8. vydání, Wolters Kluwer, Praha 2016, str. 222.

9 P. Vantuch: Trestní zákoník s komentářem, ANAG, Olomouc 2011, str. 85.

10 V. Solnař, J. Fenyk a kol.: Systém českého trestního práva, Novatrix, 2009.

11 J. Fenyk a kol.: Trestní zákoník a trestní řád, průvodce trestněprávními předpisy a judikaturou, 1. díl, Trestní zákoník, Linde Praha, Praha 2010, str. 198.

12 A. Draštík a kol.: Trestní zákoník, Komentář, I. díl, Wolters Kluwer, Praha 2015.

13 J. Čentěš a kol.: Komentář k Trestnému zákonu č. 300/2005 Z. z., Euro Kodex, Bratislava 2020, komentář k § 24.

14 V. Kratochvíl a kol.: Kurs trestního práva, Trestní právo hmotné, Obecná část, C. H. Beck, Praha 2009, marg. č. 551.

15 V. Kratochvíl a kol.: Trestní právo hmotné, Obecná část, C. H. Beck 2012, marg. č. 1282.

16 F. Ščerba a kol.: Trestní zákoník, Komentář, C. H. Beck, 2020, komentář k § 29, marg. č. 3.

17 Tamtéž, marg. č. 44-45.

Řada dalších publikací tuto problematiku neřeší. Např. monografie Krajiní nouze JUDr. Pelce,¹⁸ komentář prof. Jelínka¹⁹ či komentář JUDr. Prouzy.^{20, 21}

Nutná obrana doc. Kuchty a německá doktrína

Většina doktrinární literatury uvedený problém buďto (1) neřeší, případně (2) odkazuje na R 9/1988, či (3) aplikaci ustanovení o krajiní nouzi v případě následků obranného jednání proti útočníkovi ve sféře třetí osoby konstatuje bez dalšího.

Nejpodrobněji věc rozebírá doc. Kuchta v monografii Nutná obrana, a to na celkem čtyřech stranách textu.²² Danou část uvádí: „*Nutnou obranu je třeba zaměřit proti útočníkovi, problematické však může být, zda a do jaké míry mohou být v nutné obraně poškozeny chráněné zájmy nezúčastněných třetích osob.*“ Následně doc. Kuchta odkazuje na „*převažující mínění v německé nauce*“, které na tyto situace aplikuje kritéria krajiní nouze, s čímž souhlasí. Přitom konstatuje: „*Takové řešení považujeme za principiálně správné, poněvadž není žádný důvod, proč by měla třetí nezúčastněná osoba, která neměla s útokem nic společného, nezavinila jej ani nevyvolala, strpět porušení svých práv a zájmů za podmínek nutné obrany, aniž by se proti takovému porušení mohla bránit např. také nutnou obranou, zvláště když ona sama má dobré důvody považovat takového obránce ve vztahu k sobě za útočníka.*“²³

18 V. Pelc: Krajiní nouze v trestním právu, Leges, Praha 2021.

19 J. Jelínek a kol.: Trestní právo hmotné, Obecná část, Zvláštní část, 7. vydání, Leges, Praha 2019.

20 D. Prouza: Trestní zákoník, C. H. Beck, Praha 2010.

21 Historicky se problému podrobně věnoval Z. Vorel ve své stati O právní povaze nutné obrany a poškození osoby třetí, tiskem „Politiky“, Praha 1907. U Vorla omezení nutné obrany není výsledkem analýzy, nýbrž východiskem, resp. součástí jím postulované definice. Vedle toho se opírá o rakouskou a německou právní úpravu, která není aplikovatelná na současnou českou úpravu, jak bude rozebráno níže.

22 J. Kuchta: Nutná obrana, Masarykova univerzita v Brně, Brno 1999, str. 137-140.

23 Tamtéž, str. 137.

24 Tamtéž.

25 Tamtéž, str. 138.

26 T. Rönnau/K. Hohn: Strafgesetzbuch, Leipziger Kommentar, 2. svazek, 12. vydání, Berlin 2006, § 32, marg. č. 163. Německá doktrína v akademické rovině moc hezky, avšak co do aplikovatelnosti na reálný svět naprosto neprakticky, dále rozlišuje situace, zda byla věc za účelem útoku přenechána úmyslně, či dobrovolně bez vědomí o útoku, a dále užití bez vědomí této osoby. Vedle toho ještě akcentuje zvláštní pravidla pro případy užití předmětů vlastněných právnickou osobou, a to i případně s vědomím či bez vědomí statutárního orgánu.

27 Op. cit. sub 22, str. 139.

28 Srov. op. cit. sub 26, marg. č. 155.

29 Srov. op. cit. sub 26, marg. č. 161.

30 Německá legislativa je obecně restriktivní ohledně držení a nošení pepřových sprejů. Většina účinných typů běžně dostupných v České republice je zde zakázána. Tato problematika je ale mimo zaměření článku.

31 Srov. op. cit. sub 26, marg. č. 206 (v komentáři výslovně příklad užití nože v případě, kdy by postačoval boxerský úder).

32 „*Pro jednání v nutné obraně není podstatná tzv. subsidiarita, tj. nevyžaduje se, aby se obránce snažil vyhnout hrozcímu nebo již probíhajícímu útoku nebo aby použil nejdříve mírnější způsoby obrany a jejich intenzitu případně stupňoval až podle způsobu útoku. Proto intenzivní exces z mezí nutné obrany nelze spatřovat jen v tom, že napadená osoba se útoku nevyhnula útekem, i když byl útek možný, anebo že nezvolila mírnější možnou obranu, pokud použitou (intenzivnější) obranu ještě nelze považovat za zcela zjevně nepřiměřenou způsobu útoku.*“ Nejvyšší soud, 5 Tdo 162/2007 (R 20/2008 tr.).

Doc. Kuchta s odkazy na německou literaturu mj. uvádí příklady (a) svévolného zapůjčení si zbraně k obraně od třetí osoby, (b) aberace, a (c) porušení zájmu společnosti – ubytování prchajícího zločince k odvrácení hrozby jeho útoku, (d) ohrožení bezpečnosti silničního provozu k osvobození uneseného, (e) křik proti urážkám kazatele v kostele.²⁴

Následně doc. Kuchta zužuje okruh nezúčastněných třetích osob. Za ty již nepovažuje vlastníky věcí, které útočník užívá k útoku či při útoku (německá doktrína přitom zaujímá opačný názor). Toto rozděluje na situace užití se svolením a bez svolení vlastníka, přičemž poukazuje na praktickou nesnázu obránce tyto okolnosti posuzovat, což lze považovat za velmi kulantní zhodnocení německého přístupu.^{25, 26}

Naopak v případě nepřímého pachatelství, resp. živého nástroje, doc. Kuchta již připouští jednání v nutné obraně. V případě *vis compulsiva* konstatuje, že pokud by se obránce „*nemohl bránit ani proti živému nástroji, [tak] by došlo k prosazení záměru nepřímého útočníka, což nepochybně není záměrem ustanovení o nutné obraně*“. V případě *vis compulsiva* dochází k závěru, že nutná obrana musí být dovolena, protože v opačném případě by měl živý nástroj zachovánu nutnou obranu proti napadenému.²⁷

Doc. Kuchta ve své analýze velmi široce odkazuje na závěry německé literatury. To ale naráží na zásadní problém – **zákonná definice nutné obrany je v německém právu naprosto odlišná od české.** Ust. § 32 německého trestního zákoníku jakožto nutnou obranu definuje obranné jednání, které je *erforderlich, potřebné či nezbytné*, k odvrácení protiprávního útoku na sebe či jiného. To je standard, který se více blíží českému požadavku subsidiarity krajiní nouze než imperativu zákazu *zcela zjevně nepřiměřenosti* stanovenému v § 29 tr. zákoníku.

Německá doktrína právě z omezení nezbytnosti zásahu dovozuje, že obránce je v rámci nutné obrany oprávněn zasáhnout výhradně do práv útočníka.²⁸ Vedle toho německá doktrína dovozuje povinnost útočníka obětovat svá práva v šíři ustanovení o nutné obraně, jakožto následek jeho porušení trestního zákona. U nezúčastněné osoby, která nic neporušuje, pak dle německé doktríny není žádný zřejmý důvod k aplikaci stejného standardu.²⁹

Praktický dopad rozdílu mezi standardem *nezbytnosti* a *zcela zjevně nepřiměřenosti* lze ilustrovat v oblasti, ve které na obou stranách hranice existuje bohatá judikatura, a to proces výběru zbraně užití obránce. V Německu, je-li obránce vybaven současně pepřovým sprejem³⁰ a železnou tyčí, nesmí přistoupit k užití tyče, pokud by k odvrácení útoku postačilo užití pepřového spreje.³¹ Naopak v České republice odpovídá za případnou zcela zjevnou nepřiměřenost užití tyče, což ale nelze dovozovat z možné „dostačivosti“ nepoužitého spreje.³²

Rakouská právní úprava je obdobná německé. Požaduje, aby obrana byla *notwedig*, tedy **nutná, nezbytná, potřebná, naléhavá**. Za císaře pána, respektive první republiky, také zákon č. 117/1852 Sb. stanovil jako omezení užití „*toliko obrany potřebné, aby odvrátil od sebe neb od jiných protiprávní útok*“. Jenže my nejsme v Německu, Rakousku ani první republice.

Ust. § 29 tr. zákoníku

Hypotéza § 29 odst. 1 tr. zákoníku zní: „*čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvajících útok na zájem chráněný trestním zákonem (...)*.“ Ve druhém odstavci je stanoveno omezení „(...), *byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku*“.

Ze slovního výkladu plyne, že § 29 odst. 1 tr. zákoníku dopadá na situace jednání vedoucích k odvrácení útoku. Gramaticky přitom nelze dovodit povinnost omezit směřování či dopady jednání výhradně na útočnicka samotného. Zákon nedefinuje nutnou obranu v rámci interakce obránce a útočnicka, nýbrž jakožto **vztah jednání obránce vůči útoku**.

Naopak § 2905 občanského zákoníku výslovně zbavuje obránce odpovědnosti za škodu výhradně vůči útočnickovi.³³ Systematický výklad, ze kterého plyne přímočarý rozdíl mezi úpravou trestní a civilní, lze doplnit také historickým výkladem. Zákonodárce v r. 2012 v civilněprávní rovině opustil úpravu zák. č. 40/1964 Sb.,³⁴ a to zavedením výslovného omezení daného ustanovení ve vztahu odpovědnosti mezi obránce a útočnickem. Naopak při přijímání nového trestního zákoníku v r. 2009 k této změně zákonodárce nepřistoupil.³⁵

Text trestního zákoníku omezení vedení obrany, resp. následku obrany pouze ve sféře útočnicka nestanoví. Nelze jej ani přímočaře dovodit po vzoru německé a rakouské doktriny, jelikož se podmínky nutné obrany v jednotlivých státech ve svém úplném základu liší.

Zbývá teleologický výklad. Lze jeho prostřednictvím dovodit kategorický zákaz vedení nutné obrany způsobem vedoucím k následkům ve sféře třetí osoby? Platí to i v případě, kdy nelze splnit standard proporcionality krajní nouze, a tedy by takový výklad *de facto* vedl k trestněprávní povinnosti snášet útok, a to i kdyby šlo o útok na život?

Praktický příklad: když je zasažení jiné osoby nezbytné, resp. tuto možnost nelze vyloučit

Vraťme se k úvodnímu případu užití pepřového spreje a zasažení třetích osob. Namísto spíše výjimečné situace expartnerských vztahů a porušování domovní svobody relativně nízké intenzity jej zasaďme do častějšího kontextu, tj. užití pepřového spreje proti útoku páchanému na veřejně přístupném místě.

Příkladem budiž vlak pendolino na trase Ostrava – Praha. Uprostřed trasy do vlaku přistoupí skupina přibližně deseti podnapilých a agresivních fanoušků nejmenovaného hokejového klubu. Nejprve se snaží vyprovokovat reakci různých cestujících. Po chvíli se všichni zaměří na pasažera, kterého jeden z chuligánů náhodně označil za Žida.

Chuligáni cestujícího obestoupí a vedle verbálních urážek rozhazují jeho věci. Následně mu na hlavu začnou vymáčkávat citrony, kterých si k lahvím tequilly nakoupili tři kila. Další zastávka bude v Pardubicích přibližně za hodinu, k útoku ohrožujícímu zdraví zatím nedochází a z verbálních projevů neplyne jeho přímá hrozba.³⁶

Napadený má u sebe jako jediný účinný prostředek obrany pepřový sprej, typ tzv. „mlha“. Jeho užití v uza-

vřeném prostoru vagonu, nadto s vnitřní cirkulací vzduchu bez možnosti otevření oken, je ze samotné podstaty této zbraně vyloučeno bez zasažení nezúčastněných osob. Pokud by všech čtyřicet nezúčastněných cestujících reagovalo dostatečně rychle a utekli by do jiných vagonů, lze předpokládat různou míru zasažení 15 až 20 z nich. Při takovém počtu zasažených osob, zahrnující děti i seniory, lze také nejméně u jedné osoby předpokládat možné negativní následky, např. zánět spojivek, potenciálně omezující dotčenou osobu v běžném způsobu života po dobu delší než sedm dní.

V případě aplikace standardu krajní nouze napadený nemůže splnit podmínku proporcionality. Je ponižován, je zostuzen, je špiněn citronovou šťávou. Zasažení třetí osoby pepřovým sprejem v dané situaci bude zřejmě představovat závažnější či stejně závažný následek jako útok, kterému byl sám vystaven. Tento závěr zastánců aplikace krajní nouze má alespoň jednu výhodu – napadený není dále ponižen právním systémem jako celkem skrz požadavek subsidiarity spočívající v povinnosti útěku *turpis fuga* ke konci vlaku (i v posledním vagoně jsou nezúčastnění cestující, ani zde by sprej použit nesměl).

Posuňme praktický případ dále. Alkohol a davová psychóza vystupňovaly agresivitu skupiny chuligánů. Napadeného pevně drží, přičemž paži mu zapírají o hranu stolku s hlasitě uváděnou hrozbou mu ji zlomit. Na užití pepřového spreje napadeným je již příliš pozdě, nedosáhne na něj.

Při 80% obsazenosti vlaku lze předpokládat, že v něm bude přibližně sedm osob držících zbrojní průkaz skupiny E. Ten opravňuje držitele ke skrytému nošení palné zbraně. Je statisticky pravděpodobné, že dvě či tři z těchto osob zbraň mají opravdu u sebe. V rámci našeho příkladu jedna sedí několik řad sedadel od napadeného cestujícího.

Napadenému v dané chvíli přímo hrozí lehké zranění v podobě zlomeniny paže s dobou omezení v běžném životě méně než šesti týdnů.³⁷ Pouhá pohružka užití zbraně by vzhledem k situaci byla neúčinná, naopak by velmi pravděpodobně vedla k eskalaci činící stělnu nevyhnutelnou. Jako

33 § 2905 zák. č. 89/2012 Sb., občanský zákoník: „*Kdo odvrací od sebe nebo od jiného bezprostředně hrozící nebo trvajících protiprávní útok a způsobí přitom útočnickovi újmu, není povinen k její náhradě. To neplatí, je-li zjevné, že napadenému hrozí vzhledem k jeho poměrům újma jen nepatrná nebo obrana je zcela zjevně nepřiměřená, zejména vzhledem k závažnosti újmy útočnicka způsobené odvrácením útoku.*“

34 § 418 zák. č. 40/1964 Sb., občanský zákoník: „*Rovněž neodpovídá za škodu, kdo ji způsobil v nutné obraně proti hrozícímu nebo trvajícím útoku. O nutnou obranu nejde, byla-li zřejmě nepřiměřená povaze a nebezpečnosti útoku.*“

35 *De lege ferenda* by bylo namísto spíše zvážit sjednocení civilní úpravy po vzoru trestní při současném výslovném upravení odpovědnosti útočnicka za případný následek jednání obránce v mezích nutné obrany ve sféře třetí osoby.

36 Nastíněná situace kombinuje několik opravdových případů, mj. rasisticky motivované napadení informatika 4. 11. 2017 fanoušky Sigmy Olomouc v tramvaji v Praze (zahrnovalo mačkání citronů na hlavu a následnou eskalaci ke skupinovému lynči). Konkrétní pachatele konkrétních útoků se v rámci skupiny nepodařilo ustanovit.

37 Alternativně by útok bylo možné posoudit také jako směřující k těžkému zranění ve formě mučivých útrap ve smyslu § 122 odst. 2 písm. h) tr. zákoníku. S ohledem na poměrně otevřenou judikatorní interpretaci si ale běžný ozbrojený samarítan nebude schopen sám učinit posouzení v tomto směru dostatečně jistým způsobem.

nejvyšší míru obezřetnosti si lze představit oddálení střelby na nejzazší možnou chvíli v průběhu útoku chuligánů vůči vlastní osobě, pád střelce na záda a vedení střelby směrem vzhůru z bezprostřední blízkosti. I tak při užití zbraně v uzavřeném prostoru rychlovlaku vždy hrozí odklon (v těle útočnicka) či odraz (po opuštění těla útočnicka) střely nepředvídatelným směrem, nemluvě o samotné obtížnosti úspěšného zásahu při dynamickém útoku v kontaktní vzdálenosti.

Pomoc v nutné obraně tedy nepřichází v úvahu, aniž by se ozbrojený samaritán vystavil nebezpečí trestního postihu za následek ve sféře třetí osoby. Je morální od něj očekávat riskování vlastního bezpečí, pokud se s tím inherentně pojí riziko trestu od státu, ať by postupoval sebešetrněji?

Jaký je tedy výsledek aplikace standardu krajní nouze? Nutná obrana napadeného je teoreticky právně možná, fakticky je ale zapovězena. Od jediného účinného způsobu pomoci v nutné obraně pak právo ostatní osoby odrazuje.

Povinnost nechat se zavraždit

Pro další příklad se přesunme z pendolina do prostor pražského metra, kde k útokům proti zdraví a životu dochází poměrně často. V době dopravní špičky útočník užíje nůž, zatímco obránce je ozbrojen palnou zbraní. I pokud by měl obránce čas na přípravu (útočník ohrožuje jinou osobu, obránce cíleně strhne jeho pozornost na sebe), může přinejlepším snížit pravděpodobnost zasažení jiné osoby v důsledku průstřelu a odrazu. Úplné vyloučení tohoto následku je nemožné.

Útěk jako alternativa neexistuje a meze proporcionality jsou stanoveny jako zákaz následku, který by byl zřejmě stejně závažný nebo závažnější. Ve faktické rovině by tedy měl obránce v důsledku aplikace standardu krajní nouze uloženou povinnost nechat se za těchto okolností zavraždit.

Zájem společnosti na prosazení práva proti protiprávním útokům, navzdory riziku pro nezúčastněné osoby

Příklad s užitím pepřového spreje v pendolinu přímo vybízí k návratu k německé doktríně: **pokud sprej nelze účinně užít bez zasažení třetích osob, stává se zasažení těchto osob *erforderlich*, tedy potřebné, resp. nezbytné k odvrácení útoku ve smyslu německé úpravy, o jejíž výklad se doc. Kuchta opírá?**

Bez ohledu na odpověď nicméně *erforderlichkeit* není součástí české právní úpravy. Z české právní úpravy nelze do-

vodit přímočaře stejný závěr, jako tomu učinila německá doktrína. Je tedy namístě podrobit bližšímu zkoumání německou tezi, že neexistuje důvod, proč by třetí osoba měla strpět případně až extrémní zásah do svých práv jednáním obránce v rámci mezi nutné obrany, a nikoliv pouze výrazně omezených možností krajní nouze.

Zákonné zakotvení nutné obrany jakožto okolnosti vylučující protiprávnost plní několik funkcí. První funkce je individuální, která respektuje přirozenou povahu člověka. Ani seberestriktivnější právní úprava nedokáže překonat ani možná stresovou reakci na napadení ve formě útěk/boj a instinkt přežití. Od nikoho nelze žádat, aby před útokem utekl. V případě, kdy útěk není možný, nelze žádat, aby mu podlehl.

Druhá funkce je státoprávní. Zákonná úprava musí být v hrubých rysech v souladu s obecným vnímáním spravedlnosti. Jinak by byla vnímána jako nelegitimní, což by činilo nelegitimním i její prosazování, resp. by se odráželo ve vnímání nelegitimnosti státní moci jako takové. Zrovna v případech obrany proti útoku je toto vnímání ze strany veřejnosti akcentováno. V úplně základní rovině jde o střet dobra a zla. Většina společnosti se ztotožňuje s pomyslným dobrem, ví, že se může bez vlastního přičinění ocitnout ve stejné či obdobné situaci. Státní moc tento sentiment zohledňuje v zájmu o zachování vlastní legitimacy.

Třetí funkce je společenská. Společnost má zájem na tom, aby právní řád jako celek v co nejvyšší míře odrazoval útočníky od páchání útoků, aby se právo prosazovalo proti bezpráví. Zatímco státní moc to zpravidla může činit až následným postihem, ve chvíli samotného útoku toto působení mohou provádět pouze přítomní jednotlivci.³⁸ Ať už obránce, či jejich okolí v rámci pomoci.

Pokud by zákon a jeho výklad činil nutnou obranu právně nejistou, pak by ve svém důsledku od jejího konání adresáty odrazoval. Samotné oběti by snášely méně závažné útoky. Osoby, které by jinak byly napadeným schopny pomoci, by raději ignorovaly i ty nejzávažnější situace.

Pokud je tedy osoba vybavená pepřovým sprejem vystavena útoku v tramvaji či vlaku, je primární zájem společnosti na zastavení útoku, nebo na maximální šetrnosti obranného jednání k právům ostatních cestujících, jak plyne z aplikace principů proporcionality a subsidiarity, tj. mezi krajní nouze?

A co když v nemocniční čekárně útočník tasí svou nelegální zbraň, je zde primární zájem společnosti na jeho zastavení, nebo na tom, aby případný ozbrojený samaritán svým zásahem nikoho neohrozil?³⁹

Následek ve sféře třetí osoby a korektiv zcela zjevně nepřiměřené obrany způsobu útoku

Aplikace standardu nutné obrany na obdobné situace samozřejmě neznamená nastavení hranice blízké doktríně *vedlejších následků* dle práva války. To by jednak bylo v příkřím rozporu s obecným vnímáním spravedlnosti (jakožto ústavněprávním kritériem), ale především by to odporovalo základnímu omezení jednání v nutné obraně dle české právní úpravy – tedy zákazu zcela zjevně nepřiměřenosti způsobu útoku.

38 Většina české doktríny v rámci popisu obecných východisek nutné obrany popisuje opačnou tezi, tedy existenci nutné obrany jakožto doplňkové k jinak primární činnosti státu v podobě potlačování protiprávního jednání. Realita je ale taková, že pachatel si vybírá místo a čas, a naprostá většina pachatelů upřednostňuje páchání útoků v nepřítomnosti státních donucovacích složek. Z hlediska právního je nicméně zásadní, že aplikace nutné obrany není podmíněna případnou hrozbou prodlení ze strany veřejné moci, tedy napadený má právo se bránit i v přítomnosti státní moci a ani tehdy není nucen spoléhat na její zásah.

39 Neudržitelosti aplikace standardu krajní nouze za obdobných okolností si je vědoma také německá literatura. Ta v případech, kdy při pomoci v nutné obraně samaritán zasáhne osobu, které pomáhal, dovozuje existenci předpokládaného souhlasu ze strany oběti. Srov. op. cit. sub 26, marg č. 165. To ale v českých realitách § 30 odst. 3 tr. zákoníku vylučuje.

Česká doktrína i judikatura se shodují na velmi širokém výkladu pojmu způsob útoku. Nejvyšší soud vyložil, že „pod pojem ‚způsob útoku‘, který vyjadřuje nejen způsob provedení útoku, ale i další okolnosti charakterizující posuzovanou událost (mj. osobu útočnicka, jeho vlastnosti a úmysl, jež se při útoku projeví, použité zbraně i hrozící součinnost dalších osob doprovázejících útočnicka, jakož i další okolnosti, za nichž byl útok spáchán, a to za podmínky, že je možné podřadit pod pojem ‚způsob útoku‘ a že byly známé i zcela zjevné poškozenému obránci)“.⁴⁰

V literatuře nejpodrobnější rozbor „způsobu útoku“ provádí prof. Jelínek: „(...) nelze ztotožňovat s intenzitou útoku, i když ji zahrnuje. Intenzita útoku je dána tím, zda je útok individuální či skupinový, zda útočnický útok se zbraní či beze zbraně, jaký je poměr sil mezi útočnickem a obráncem, že k útoku dochází v noci, na osamělém místě, jaká je možnost rychlého zásahu policie či veřejnosti apod. Způsob útoku nelze chápat úzce jako způsob útoku v daném okamžiku jeho průběhu. Způsob útoku zahrnuje i to, co za dané situace bezprostředně hrozí (arg. slov ‚přímo hrozící‘ v ustanovení § 29 odst. 2), např. že statný útočnický po počátečním neúspěchu použije větší síly či silnějšího prostředku, že se k jeho útoku připojí osoby jej doprovázející apod. Ke způsobu útoku patří i to, že napadený si může rozbít hlavu pádem na betonovou vozovku, když bude sražen apod. K charakteristice způsobu útoku jistě patří i chráněná hodnota, proti níž útok směřuje, a jejich ohrožení útokem. Pro posouzení přiměřenosti obrany je nepochybně významné, zda útok směřuje proti životu napadeného či proti jeho majetku či proti obojímu aj. Pojem ‚způsob útoku‘ je tedy nutné interpretovat extenzivně.“⁴¹

Ať už jde o útok s rozmyslem, impulzivní, nebo oportunistické jednání, vždy platí: Útočnick si vybírá oběť, místo, čas, zbraň a způsob spáchání útoku. Činí rozhodnutí porušit právní řád a v rámci tohoto rozhodnutí má určité představy o následujícím skutkovém ději. Tyto představy zpravidla předpokládají úspěšné dokonání útoku, a to i s ohledem na útočnickovo vnímání širších okolností, včetně místa útoku. V rámci výběru místa útočnick také implicitně rozhoduje, zda budou přítomny jiné osoby, majetek třetích osob, či jiné statky a zájmy chráněné trestním zákonem. Ostatně možnost zmizet v davu, resp. neschopnost vést účinnou obranu proti útočnickovi v davu, je někdy cíleně útočnick vyhledávána (kapsáři, osahávači, atentátníci atd.).

Je obecně akceptováno, že ke způsobu útoku patří na jednu stranu možná (přímo hrozící) součinnost třetích osob na straně útočnicka, na druhou stranu možná součinnost osob na straně napadeného (pomoc v nutné obraně). Pak je namístě na způsobení následků ve sféře třetí osoby v případě aplikace úpravy nutné obrany do způsobu útoku řadit také přítomnost třetích osob (ad.), které mohou být potenciálně ohroženy či zasaženy obranným jednáním. Ve výsledku lze tedy dovést povinnost obránce tuto skutečnost zohlednit co do zcela zjevné nepřiměřenosti obranného jednání.

Zahrnutí nebezpečí zasažení zájmů třetích osob v rámci nutné obrany mezi charakteristiku způsobu útoku, a tedy vztažení korektivu zcela zjevné nepřiměřenosti obranného jednání i na následky ve sféře třetích osob, je jediným logickým závěrem.

Kazuistika možné nutné obrany

Není ambicí tohoto článku navrhnout posouzení jednotlivých konkrétních situací. Považují za nutné nicméně příklady uvést, a to s ohledem na zjevnou příkrst aplikace hranic krajní nouze u řady z nich. Ve všech případech předpokládáme, že bez následku ve sféře třetí osoby by jednání bylo jednoznačně v souladu s § 29 tr. zákoníku.

V příkladech se inspiroji úvodním, tedy v učebnici prof. Šámala uváděným náhodným kolemjdoucím zasaženým po výstřelu proti útočnickovi.

a) Útočnick v hluboké noci vnikl do obydli, připravil si unikovou cestu otevřením vnějších a vnitřních dveří. Obránce útočnicka zasáhl střelbou. Po průstřelu útočnicka střela vyšla ven dvojími otevřenými dveřmi a pokračovala další stovky metrů.⁴² Na konci dráhy zasáhla náhodného kolemjdoucího.

b) Obránce na poli vystřelil na útočnicka, minul, střela se odrazila od země a zasáhla o dva kilometry dále osobu pracující za kopcem na jiném poli.⁴³

c) Obránce vystřelil na útočnicka, střela po průstřelu pokračovala dále, přičemž došlo k zasažení osoby skrývající se za měkkou bariérou.

d) Obránce vystřelil na útočnicka na veřejném místě, kdy se zjevně za útočnickem nacházely osoby, střela po průstřelu zasáhla jinou osobu.

e) Stejně jako výše, s tím rozdílem, že obránce měl pistoli nabitou náboji se střelou s řízenou deformací, které zpravidla nevedou k průstřelu, avšak v tomto případě k němu došlo.

f) Obránce vystřelil na útočnicka, střela v těle útočnicka velmi výrazně změnila směr⁴⁴ a zasáhla třetí osobu stojící zcela mimo původní dráhu střely.

g) Obránce cílil na útočnicka, ale minul a zasáhl třetí osobu stojící poblíž.

h) Obránce dvakrát vystřelil na útočnicka, jednou jej zasáhl, podruhé minul a trefil třetí osobu.

i) Obránce na veřejném místě v přítomnosti více osob reagoval střelbou deseti ranami. Tři střely zasáhly útočnicka, vedle toho byla jednou zasažena také třetí osoba, zbytek střel se zastavil ve zdi.

j) Obránce v noci reagoval na střelbu jdoucí jeho směrem, vzhledem ke světelným podmínkám nemohl identifikovat útočnicka, cílil svou střelbu směrem k výšlehům hlavně útočnicka, zasáhl třetí osobu ve směru střelby.

40 Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 23. 2. 2006, sp. zn. 6 Tdo 1594/2005.

41 Op. cit. sub 19, str. 276.

42 Potud se jedná o případ z praxe autora, zasažení kolemjdoucího bylo doplněno.

43 K obdobné situaci došlo 15. 10. 2017 na střelnici v jižních Čechách, kde podle nepravomocného rozsudku zbloudilá střela takto letěla po odrazu od kamene nacházejícího se na jinak travnaté ploše střeliště. V reálném případě úvodní výstřel nebyl proveden v nutné obraně, nýbrž v rámci střeleckého tréninku.

44 Potud se jedná o opravdový případ, kdy ozbrojený civilista zastavil útočnicka s nožem v nemocnici ve Slaném. Viz T. Gawron: Monitoring nutné obrany #7 – Nemocnice Slaný, 2020 [střelba strážného na útočícího pacienta v deliriu], 22. 1. 2021, zbrojnice.com. V tomto případě došlo ke změně směru po zásahu kovového implantátu, následně našťěstí nikdo zasažen nebyl. Ze zahraničí jsou známy případy změny směru např. po zásahu větší kosti.

k) Obránce vystřelil na útočnicka, došlo k odrazu střely o pevnou překážku a zasažení třetí osoby.⁴⁵

l) Útočnick se sebevražedným výbušným pásem a palnou zbraní užil rukojmí jako živého štítu, obránce prostřelil rukojmí, přičemž zasáhl útočnicka.⁴⁶

m) Vše výše uvedené, ale s tím rozdílem, že v jednotlivých případech olovenou střelu přiměřeně nahradíme mlhou vystřelenou z pepřového spreje.

Ponechávám na čtenáři, aby si provedl základní hodnocení dopadů aplikace standardu krajní nouze a nutné obrany na jednotlivé uvedené příklady.

Aby uvedené situace mohly být posouzeny, bylo by nutné doplnit všechny další okolnosti charakterizující způsob útoku jako celek. Lze si představit celou škálu, od lupiče s nožem útočícího pouze na obránce až po aktivního útočnicka vraždícího například v nemocniční čekárně.⁴⁷

Vodítka pro posouzení intenzivního excesu ve vztahu k následku ve sféře třetí osoby

Hodnocení případného intenzivního excesu ve vztahu k následku nutné obrany ve sféře třetí osoby musí být jistě jiné povahy než ve vztahu k samotnému útočnickovi. **Zatímco útočnick nese riziko za výsledek konfliktu jako důsledek své volby porušit právní řád, nezúčastněná třetí osoba jej nese v rámci celospolečenského zájmu na tom, aby právo neustupovalo kriminálnímu útoku a aby výklad práva nevedl k demotivaci od obrany a pomoci v nutné obraně.** Společnost ale současně také nemá zájem na vzniku obranné mentality Divokého západu a úplné lhostejnosti obránce vůči právům třetích osob.

Podle Nejvyššího soudu zcela zjevná nepřiměřenost znamená obranu, která je naprosto jednoznačně, mimořádně hrubě přehnaná,⁴⁸ resp. že čin obránce zcela jasně, očividně a nepochybně neodpovídá všem rozhodným okolnostem charakterizujícím způsob útoku.⁴⁹

Oproti ustálenému posuzování intenzity obrany ve vztahu k útočnickovi je v případě následku ve sféře třetí osoby namíste provést přísnější proces posuzování, což plyne z jiných důvodů, pro které se upřednostňuje zájem na prosazení obrany napadeného. **Nabízí se přinejmenším následující okruhy hodnocení rámce zcela zjevné nepřiměřenosti způsobu útoku:**

Poměrování dotčených zájmů. Doktrína dovodila velmi široké meze nutné obrany, v jejichž rámci lze za určitých okolností např. i při útoku proti majetku vést obranu vedoucí k těžkému zranění útočnicka,⁵⁰ judikatura obdobné závěry

45 K obdobné situaci dříve došlo v ČR při zásahu policie, kdy odražená střela ze zbraně jednoho policisty usmrtila vedle stojícího jiného policistu.

46 K obdobné situaci došlo při zásahu policie v klubu Bataclan, Paříž, 13. 11. 2015.

47 V souvislosti s útokem aktivního vraha ve Fakultní nemocnici Ostrava dne 10. 12. 2019 stojí za zmínku, že nejméně tři oběti prošly střeleckým výcvikem v rámci působení u Vězeňské služby ČR. Někteří se pokusili proti pachateli zakročit, bohužel v té době byli sami neozbrojeni a podlehli.

48 Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 26. 2. 2009, sp. zn. 6 Tdo 1347/2008.

49 Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 28. 2. 2007, sp. zn. 5 Tdo 162/2007.

50 Op. cit. sub 5, str. 222.

51 Nález Ústavního soudu ze dne 26. 4. 2016, sp. zn. I. ÚS 3235/15.

52 To nevylučuje případnou aplikaci § 18 odst. 1 tr. zákoníku, pokud by k aberaci došlo bez vědomí o přítomnosti této třetí osoby, resp. úplné absence vědomí možné eventualitě neospravedlnitelné disproporčního zásahu do jejich práv.

53 Op. cit. sub 22, str. 137.

dovodila za specifických okolností také v případě útoku proti domovní svobodě.⁵¹ Takto silné oslabení hierarchie práv, jak je akceptováno ve vztahu k útočnickovi, není namíste v případě zásahu do práv třetí osoby. **Není ospravedlnitelné klást třetí osobě povinnost nést zásah, který by byl naprosto disproporční ve vztahu k ohroženému zájmu obránce.⁵²**

Hodnocení případné lhostejnosti k následku. Ve vztahu ke způsobení následku útočnickovi může být obránce zcela lhostejný, ba dokonce může následek přímo zamýšlet, pokud obranné jednání směřuje k zastavení útoku a jde o čin stále v mezích zákazu zcela zjevné nepřiměřenosti způsobu útoku. Naopak ve vztahu ke způsobení následků třetí osobě by lhostejnost, zejména pokud jde o následek na zdraví či životě, ve většině případů představovala vedení obrany zcela zjevně nepřiměřené způsobu útoku.

Zahrnutí následků ve sféře třetí osoby pod široké meze nutné obrany především zohledňuje skutečnost, že v opačném případě by zákon dovoľoval vznik extrémních situací, kdy má obránce faktickou povinnost útoku podlehnout, a současně měl silný demotivační efekt co do ochoty provádět pomoc v nutné obraně. Tím se ale nic nemění na ústavním principu rovnosti a z něj vyplývající povinnosti šetřit práva jiných osob. Střet těchto dvou zásad by měl být poměřován ve světle zákazu zcela zjevné nepřiměřenosti obrany. V praxi to lze ilustrovat na míře obezřetnosti při střelbě v pendolinu v úvodním příkladu, byť by došlo k odrazu od kovové konstrukce vlaku a zasažení třetí osoby.

Hodnocení případné nezbytnosti. V řadě situací může být lhostejnost k následkům ve sféře třetí osoby důsledkem nikoliv porušení povinnosti šetřit práva jiných osob, nýbrž objektivní nemožnosti je v dané chvíli přiměřeně zohlednit. Jako příklad si lze představit vedení obrany proti náhlému, překvapivému a razantnímu útoku na tělesnou integritu, neumožňující jinou než pudovou okamžitou reakci. Nemůže být zcela zjevně nepřiměřená obrana, která byla jedinou účinnou, a tedy nezbytnou.

Obrana ze strany zasažené třetí osoby

Doc. Kuchta proti posuzování následků obranného jednání ve sféře třetí osoby jakožto nutné obrany vznáší také argument, že **takto zasažená osoba může důvodně považovat obránce ve vztahu k sobě za útočnicka.⁵³** Pokud by se na tento zásah dala vztáhnout úprava nutné obrany, pak by byla zasažené osobě odebrána možnost proti tomuto zásahu konat v rámci nutné obrany, což by bylo špatně.

S takovým posouzením nelze souhlasit. Základním principem nutné obrany je prosazení práva proti bezpráví. Akceptování zásahu do práv třetí osoby v rámci tohoto prosazení představuje participaci této osoby na uplatnění daného principu v praxi.

Tj. obecně existuje individuální a společenský zájem na zastavení útoku. Ve vztahu k působení zásahu do práv třetí osoby existuje sice individuální zájem na ukončení tohoto zásahu, ale pokud nejde o exces, převažuje společenský zájem na zastavení původního útoku.

Pokud třetí osoba přistoupí k obrannému jednání, může tak činit v rámci putativní obrany, s níž se pojí případná odpověď-

nost za nedbalost plynoucí z nevědomosti o opravdové povaze skutkového děje. Pokud naopak ví, že nebezpečí, kterému čelí, je důsledkem jednání v nutné obraně, a ze strany obránce nedošlo směrem ke třetí osobě k excessu, pak by bylo porušením principu prosazení práva proti bezpráví, kdyby se třetí osoba legálně postavila na stranu původního útočnicka.

V intencích příkladu pendolino tak lze např. konstatovat, že je naprosto nepřijatelné, aby na užití pepřového spreje napadeným cestujícím proti útočnickům mohli nezúčastnění cestující reagovat fyzickým útokem proti obránci v rámci nutné obrany svých zájmů.

Kazuistika zmiňovaná v dřívější literatuře

V této části se zaměřím na rozdíl v aplikaci standardu krajní nouze a nutné obrany na některé případy, které uvádějí dříve zmiňovaní autoři:

Výstřel proti útočnickovi zraní i náhodného kolemjdoucího.⁵⁴ Je obecně přijímáno, že v rámci krajní nouze nelze obětovat cizí statek stejného významu za statek vlastní. Nelze tedy s odkazem na krajní nouzi přistoupit k usmrcení (zranění) jiné osoby proto, že útočnick jinak zavraždí (zraní) mne. Při aplikaci tohoto standardu si dost dobře nelze představit situaci, v níž by zasažení třetí osoby, byť necílené, bylo jedním v rámci krajní nouze.

Naopak při aplikaci standardu nutné obrany hlavní otázka spočívá v tom, zda bylo jednání obránce daným způsobem zcela zjevně nepřiměřeně způsobu útoku. Střílel na ulici plné lidí na zloděje bicyklu, nebo šlo o výstřel v poloprázdném parku při nečekaném pokusu o znásilnění? Jakým způsobem zohlednil nebezpečí zásahu do práv třetí osoby? Měl obránce vůbec reálnou možnost nějaké zohlednění činit?

Poštačka vydává peníze lupiči, aby si zachránila život.⁵⁵ Zde se plně uplatní závěry uvedené v R 9/1988.

Poštačka pepřovým sprejem postříká lupiče, který se jí před budovou pošty snaží ukrást bicykl, přičemž zasáhne náhodné kolemjdoucí. Při aplikaci standardu krajní nouze by poštačka byla minimálně odpovědná v rovině přestupkového práva (viz závěry ombudsmana uvedené v úvodu). Naopak při aplikaci standardu nutné obrany by jistě nešlo o zcela zjevně nepřiměřený postup.

Použití třetí osoby jako živého štítu.⁵⁶ Lze si těžko představit použití třetí osoby spočívající v odvrácení útoku, ledaže by snad obránce mrštil třetí osobu na útočnicka. V případě *vis absoluta* této třetí osoby ze strany útočnicka doc. Kuchta po vzoru německé úpravy dovozuje možnost nutné obrany proti člověku-nástroji.⁵⁷ Pokud by naopak mělo jít o snahu odvrátit nebezpečí z útoku plynoucí, pak by se úprava § 29 tr. zákoníku aplikovat vůbec nemohla.

Pronásledování únosce s cílem donutit jej zastavit a propustit uneseného ve vztahu k bezpečnosti silničního provozu.⁵⁸ Zde se kloním k rozdělení na dvě možnosti. Pokud jde o bezprostřední čin, kterým obránce odvrací útok, tedy pronásledování v blízké kontaktní vzdálenosti, kloním se k aplikaci ustanovení o nutné obraně. V případě vzdálenější snahy dostat se na místo, kde se únosce nachází, naopak krajní nouze (ještě nedochází k jednání, které by přímo směřovalo k odvrácení útoku).

Závěr

Část české doktrinální literatury dovodila podřazení následků obranného jednání ve sféře třetí osoby pod úpravu krajní nouze. K tomu došlo částečně s odkazem na rozhodnutí Nejvyššího soudu, z něhož tyto závěry neplynou. Dále pak s odkazem na německou právní úpravu, která se však liší takovým způsobem, že jsou závěry německé doktriny na ustanovení českého § 29 tr. zákoníku nepoužitelné.

Aplikace ustanovení o krajní nouzi na tyto případy žádným způsobem nevyplývá z trestního zákoníku, naopak představuje omezení okolností vylučujících protiprávnost v neprospěch obránce, což je v rozporu se základními zásadami trestního práva.

V řadě praktických aplikací by toto vedlo k povinnosti útoku před útokem *turpis fuga*, či ve vyhraněnějších situacích dokonce k faktické povinnosti útoku podlehnout. To představuje porušení principu prosazení práva proti bezpráví, je v rozporu s obecně sdíleným vnímáním spravedlnosti, a především má za následek demotivaci od pomoci v nutné obraně.

Naopak aplikace ustanovení o nutné obraně je souladná se slovním, systematickým, historickým i teleologickým výkladem zákona. I v takovém případě se na obranné jednání vztahují omezení daná § 29 odst. 2 tr. zákoníku, byť v rovině a rozsahu, který česká judikatura doposud neřešila.

Oproti korektivu přiměřenosti je aplikace korektivu zákazu zcela zjevně nepřiměřenosti způsobu útoku na dopady obranného jednání ve sféře třetí osoby praktická, spravedlivá a společensky žádoucí. S ohledem na princip rovnosti, resp. povinnost šetřit práva třetích osob, se zde zákaz zcela zjevně nepřiměřenosti způsobu útoku uplatní ve výrazně pozměněné podobě, než je to ve vztahu k samotnému útočnickovi.

Tento závěr je v souladu s rozhodnutím publikovaným ve sbírce pod R 9/1988, které se i nadále uplatní na případy následků ve sféře třetích osob způsobených při odvrácení *nebezpečí* plynoucího z útoku (např. v rámci útoku), avšak nikoliv na odvrácení samotného útoku. ❖

54 Op. cit. sub 8, str. 222.

55 Op. cit. sub 16, marg. č. 44-45.

56 Tamtéž.

57 Op. cit. sub 22, str. 139.

58 Tamtéž, str. 137.

EXEKUČNÍ ŘÁD, VEŘEJNÉ DRAŽBY

- zásadní novela exekučního řádu od roku 2022
- 150 změn a doplnění exekučního řádu
- změny prováděcích předpisů
- zákon o veřejných dražbách a vyhláška

více na www.exe.sagit.cz